

SAVREMENE MIGRACIJE I DRUŠTVENI RAZVOJ:
INTERDISCIPLINARNA PERSPEKTIVA

Tematski zbornik vodećeg nacionalnog značaja

SAVREMENE MIGRACIJE I DRUŠTVENI RAZVOJ:
INTERDISCIPLINARNA PERSPEKTIVA
Tematski zbornik vodećeg nacionalnog značaja

Urednici i priređivači zbornika:
dr Zoran Lutovac i dr Slobodan Mrđa

Recenzenti:
prof. dr Valentina Sokolovska, Univerzitet u Novom Sadu, Filozofski fakultet
dr Vesna Lukić, Institut društvenih nauka, Beograd

Izdavači zbornika:
Srpsko sociološko društvo, Beograd ISBN 978-86-81319-12-3
Institut društvenih nauka, Beograd ISBN 978-86-7093-200-5
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Institut za sociološka istraživanja
ISBN 978-86-6427-081-6

Za izdavače:
prof. dr Jasmina Petrović
predsednica Srpskog sociološkog društva, Beograd

dr Goran Bašić
direktor Instituta društvenih nauka u Beogradu

prof. dr Danijel Sinani, v.d. dekana
Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet

Tiraž:
100

Lektura:
Verica Novakov

Korektura:
Branislava Antonijević

Priprema za štampu:
Dragan Brujić

Štampa:
Unigraf, Niš.

Izdavanje ovog zbornika pomoglo je Ministarstvo prosvete,
nauke i tehnološkog razvoja vlade Republike Srbije.

**SAVREMENE MIGRACIJE I
DRUŠTVENI RAZVOJ:
INTERDISCIPLINARNA PERSPEKTIVA**

TEMATSKI ZBORNIK VODEĆEG
NACIONALNOG ZNAČAJA

Beograd, 2018.

Nada G. Novaković
Institut društvenih nauka
Beograd

Marija D. Obradović
Institut za noviju istoriju Srbije
Beograd

MIGRANTI, DRUŠTVENI POKRETI I SOLIDARNOST¹

Apstrakt: U radu se istražuju najvažnije karakteristike odnosa savremenih društvenih pokreta, institucija i elita prema migracijama, posebno u Evropi koja je željeno odredište većine migranata. Objašnjenje tih pojava, njihov opis i razumevanje zahteva interdisciplinarnan pristup. Sociologija, ekonomija i politikologija u tome imaju značajno mesto. Autori polaze od teze da su savremene migracije logična posledica krupnih globalnih i geopolitičkih promena koje utiču i na događanja u EU i u zemljama na periferiji Evrope. Odnos prema migrantima je društveno i istorijski determinisan, a najvažniji uticaj na politiku prema aktuelnim migracijama imaju najmoćnije zemlje kapitalističkog centra. Društva na poluperiferiji sistema, posebna ona koja su izvan EU, imaju malu društvenu moć da samostalno kreiraju migrantsku politiku. Srbija je zemlja na „balkanskoj ruti“, izvan EU i na poluperiferiji svetskog kapitalističkog sistema. Njen odnos prema migracijama odlučujuće je determinisan stranim faktorima, dok je značaj domaćih društvenih pokreta marginalan. U prvom delu teksta autori navode najvažnije uzroke i posledice neoliberalnog koncepta globalizacije u zemljama kapitalističkog centra i polu-periferije (rast ekonomskih, političkih, socijalnih, verskih, etničkih i regionalnih nejednakosti i sukoba). U drugom delu je sociološka i politikološka analiza društvenih pokreta u Evropi (društvene vrednosti, stepen organizovanosti, uticaj na politički i društveni život). Treći deo sadrži rezultate istraživanja odnosa desnih i levih društvenih pokreta i političkih stranaka prema aktuelnim migracijama. Na kraju autori zaključuju: migrantima su najčešće uskraćeni pravo na život, sloboda kretanja i solidarnost. To nisu samo „evropske“ već su i civilizacijske vrednosti.

Ključne reči: društveni pokreti, migranti, solidarnost, sloboda kretanja, sukobi.

¹ Rad je rezultat istraživanja na projektima „Srukturane, društvene i istorijske promene srpskog društva u kontekstu evropskih integracija i globalizacije“ (broj 179039) i „Tradicija i transformacija – istorijsko nasleđe i nacionalni identiteti u Srbiji u 20. veku“ (broj 47019), koje finansira MNTR za period 2011–2014.

Uvod

Aktuelne migracije su masovne, interkontinentalne, kompleksne, izazvane brojnim istorijskim, kulturološkim, geostrateškim, političkim, grupnim i pojedinačnim faktorima. Svojom dinamikom, širinom i posledicama koje izazivaju one su otkrile ranjivost koncepta Evropske unije, a koja je i sama rezultat globalizacije. U tekstu se polazi od hipoteze da su migracije logična, prirodna posledica krize neoliberalnog kapitalizma, geostrateških i klimatskih promena. Interdisciplinarnan pristup analizi, opisu i objašnjenju navedenih pojava je nužan, da bi se bolje razumele priroda migracija i njihove posledice u sredinama iz kojih kreću i u koje stižu. Tom cilju služe rezultati istraživanja iz različitih naučnih disciplina (ekonomije, istorije, demografije, politikologije, sociologije i statistike). Odnos društvenih pokreta, elita i građana prema migracijama se istražuje na slučaju Evrope i Evropske unije, koje su glavno odredište migranata. Postoje raznovrsna tumačenja uzroka migracija. Jedni autori naglašavaju odlučujuću vezu između katastrofa i migracija (Katunarić, 2014: 297). Drugi su skloni da izdvoje značaj geostrateških faktora i ekonomske moći za nastanak masovnih migracija (Tajmić, 2015:27; Степић, 2016:20). Treći razmatraju vezu ekoloških promena i migracija (Šiva, 2003: 156–160). U sve brojnijim radovima se pominje uticaj civilizacijskih, kulturoloških i verskih razlika na pokretanje migracija (Konatar, 2014:274, 275; Степић, 2016: 20, 29). U ovom tekstu autori polaze od teorije kapitalizma kao svetskog sistema (Immanuel Wallerstein), tj. da mesto društva u strukturi savremenog kapitalističkog sistema odlučujuće determiniše odnos prema migracijama. Od karaktera i moći društvenih pokreta i elita zavisi i stepen izražene (ne)solidarnosti sa migrantima.

Posledice neoliberalne globalizacije kapitalizma

Suština neoliberalnog kapitalizma i savremene globalne ekonomske krize se različito tumače. Na jednoj strani su oni koji uopšte ne smatraju da je reč o krizi kapitalizma kao sistema. Za njih ekonomska kriza od 2008. godine nije posledica neoliberalne globalizacije, već samo jedna od epizoda u razvoju, koja ne dovodi u pitanje kapitalizam kao sistem. Na drugoj su oni koji u neoliberalnoj koncepciji kapitalizma i njegovoj globalizaciji vide glavni uzrok globalne ekonomske krize. Reč je o sistemskoj krizi, a pre svega američkog tipa kapitalizma (Dušanić, 2009:67, 69). Stoga ovi drugi autori ukazuju na višedimenzionalnost svetske krize (ekonomska, politička, moralna, finansijska, politička). Oni u svojim radovima dokazuju da je rast nejednakosti, siromaštva, masovna nezaposlenost i iscrpljivanje ljudskih i prirodnih resursa logična posledica takvog razvoja. Štaviše, oni su skloni da u osnovnim postulatima neoliberalizma (sveopšta vera u samoregulišuće delovanje tržišta, libe-

ralizaciju, deregulaciju, privatizaciju i sl.) vide ideologiju moćnih država, i svetskog kapitala, u cilju sticanja profita, a na račun nižih klasa i slojeva i nerazvijenih država i regiona (Katić, 2009: 55, 56). Stoga oni naglašavaju da globalizacija nije bila u korist većine stanovništva sveta, a dovela je i do krupnih ekoloških problema i katastrofa. Globalizacija tog tipa nije otklonila potrebu za postojanjem nacionalne države (Volf, 2003:315). Vandava Šiva je u tom smislu istakao da međunarodne institucije (STO, SB i MMF) pokušavaju da izgrade, na Jugu i zemljama Trećeg sveta, „enviromentalni i ekonomski aparhejd” (Šiva, 2015: 150).

Jedna od najkrupnijih posledica neoliberalne globalizacije kapitalizma je rast nejednakosti u razvijenosti pojedinih zemalja, ali i bogatstva pojedinaca, klasa i slojeva. Istraživači koriste različite pristupe i metode za merenja nejednakosti, ali većina ih zaključuje da su se one poslednjih decenija uvećale. Toma Piketi je pratio nejednakosti u raspodeli dohotka od rada i kapitala u SAD, V. Britaniji i Francuskoj tokom 20. veka. Zanimljivi su njegovi zaključci: 1. prosečne zarade u SAD, i u najrazvijenijim kapitalističkim zemljama su decenijama stagnirale i značajno zaostajale za rastom privrede i dohotka od kapitala; 2. Rast nejednakosti je enorman zbog zarada najbolje plaćenih supermenadžera; 3. Kod merenja nejednakosti u dohocima i bogatsva nužno je uzeti nasleđeno bogatstvo, koje je značajnije od stečenog i 4. Najveću korist od privrednog rasta imali su pojedinci koji čine 1% i 10 % najbogatijih, a većina stanovništva je sve više siromašila (Piketi, 2003: 339, 341, 357, 439).

Drugačiji metod merenja nejednakosti i siromaštva u svetu primenio je Branko Milanović. On je dokazao da su porasle nejednakosti i siromaštvo u svetu. U prvom planu su njegove analize ekonomskih (dohodovnih) nejednakosti između pojedinih zemalja. One su od 1990–2008. godine, po mišljenju Milanovića, dva puta više rastle nego nejednakosti unutar pojedinih zemalja. Stoga on pominje pojam „lokacijske rente” i „lokacijske kazne”, za ljude koji su rođeni u najrazvijenijim i nerazvijenim državama i regionima. U tome se vidi i jedan od uzroka svetskih migracija. Naime, Milanović zaključuje da je lokacija i klasna pripadnost roditelja u 80% odlučujući za mesto pojedinca na dohodovnoj skali (Милановић, 2012: 105, 106).

Prema podacima Credit Suisse globalna piramida bogatstva izgleda ovako: svega 0,7% svetskog odraslog stanovništva (32 miliona) poseduje 41,0% svetskog bogatstva. Sledećoj skupini od 7,7% stanovništva (361 milion ljudi) pripada 42,3% svetskog bogatstva. Svega 13,7% bogatstva pripada 22,9% stanovništva (1.066 miliona). Na dnu piramide je 68,7% stanovništva (3.207 miliona) sa svega 3% svetskog bogatstva (prema Dušanić, 2016:139).

Nakon 1990. godine desile su se ogromne promene u ekonomskoj, vojnoj i političkoj moći na globalnom nivou. Umesto unipolarnog sveta na sceni su novi igrači (Rusija, Kina, Indija) (Николић, 2015:101–103). Svoj hegemon položaj SAD brani

svim sredstvima. Aktuelna učešća u ratovima na Bliskom istoku, a ranije u „egipatskoj revoluciji” i „turskom proleću” su sa ciljem ovladavanja energetskim izvorima i putevima i kontrolom najvažnijih mora i kopnenih površina (Конатар, 2014: 265, 270). Pri tom dolaze u sukobe sa konkurentima, a uz direktne ratove koriste i „posredničke” (Тажих 2015:22). Od 1945. godine SAD su učestvovala u 301 oružanom sukobu u svetu (Komazec 2014:20). Jedna od posledica toga su i masovne migracije. Prema UNHCR na Balkanskoj ruti je 95% mgranata koji dolaze sa zaraćenih područja Bliskog istoka, severne Afrike i Avganistana (Арацки 2016: 47).

Evropska unija i kriza identiteta

Aktuelne migracije su, pored ostaloga, svojom pojavom, dinamikom, širinom i posledicama potvrdile da postoji sistemska kriza Evropske unije, ali su je one i produbile. Ovde se osvrćemo na suštinu demografske, ekonomske, monetarne, institucionalne, političke, bezbednosne i krize društvenih vrednosti EU.

Demografska kriza EU traje već decenijama. Oгледа se u starenju stanovništva, smanjenju radnog kontingenta, produženom trajanju života, smanjenju udela mlade generacije, rastu prosečne starosti stanovništva i broja starijih građana od 65 i više godina. Prema podacima UN u 2013. godini EU je imala 507 miliona stanovnika. On će 2050. godine biti 526 miliona. To je spor rast, na koji utiče i niska stopa fertiliteta (broj rođene dece po ženi). Ona je u EU kao celini 1,6, tj. ispod svetskog proseka i stope za prostu reprodukciju. Najviša je u Irskoj (2,07) i Francuskoj (2,00). Nemačka ima izrazito nisku stopu fertiliteta (1,36), što je slično Letoniji, Portugaliji, Mađarskoj, Rumuniji, Austriji i Sloveniji. Njima sledi pad ukupnog broja stanovnika. Istovremeno je u EU udeo starijih od 65 i više godina 18,9%. Najmanji je u Irskoj (13%), a najveći u Italiji (21,7%). Slično je u Nemačkoj (21,0%) i u Grčkoj (20,9 %). Postoji trend smanjenja radnog kontingenta stanovništva (15–64 godine), što se može samo delimično nadoknaditi migracijama. U Nemačkoj živi više od 10 miliona stranaca, a svake godine joj nedostaje 200.000. U 2015. godini Nemačka je primila 1,1 milion migranata. Ni to nije dovoljno da se spreči pad broja stanovnika, koji će 2050. godine iznositi 11 miliona tj. ukupan broj stanovnika će biti 71 milion (Grčić, 2011:8; UN, 2015).

Ekonomska kriza u EU ima i svoje posebnosti. Postoje velike nejednakosti u razvijenosti (BDP) između starih i novih članica, zemalja centra i periferije, istoka i zapada, zaduženih i onih koje to nisu, članica „euro zone” i država koje joj ne pripadaju. Po svojoj ekonomskoj moći ističe se Nemačka, a po slabij ekonomiji države evropske periferije, pežorativno nazvane PIGS (Portugalija, Italija, Španija i Grčka). Ove druge su slabo razvijene, prezadužene i odavno u „dužničkom” ropstvu. Politika „štednje”,

nametnuta od međunarodnih kreditora (MMF, ECB I EK) doprinosi njihovom daljem propadanju i raslojavanju. Stopa rasta EU je ispod svetskog proseka i skromna je (2011 godine 1,5% a 2014. godine 1,0%) (Komazec, 2014:4). Nejednakosti su i u visini budžetskog deficita i javnog duga, takve da je od proseka EU grčki bužetski deficit dvostruko veći, a spoljni dug premašuje prosek za više od 3 puta (Komazec, 2014:33). Zbog zajedničke monete (evro zona broji 17 članica EU) PIGS ne mogu da vode samostalnu monetarnu i ekonomsku politiku. Ista moneta za privrede različite snage znači stalno prelivanje dobiti u korist najrazvijenijih, a dalje nazadovanje najslabijih zemalja (Radonjić, Zec: 2, 4, 6; Becker, Jager: 47, 51, 53). Pored toga, EU nema zajedničku i jedinstvenu fiskalnu politiku. To je posledica njene institucionalne nedovršenosti, tj. integracija „odozgo prema dole”.

Institucionalna i politička kriza EU vode poreklo iz njenih samih temelja, načina na kojima je građena i ciljeva kojima je posvećena. Evropski savet je formalno nadnacionalno telo, a čine ga šefovi država članica i predstavnici vlada. Ne odgovara predstavničkom telu, osim što povremeno podnosi izveštaje. Štaviše, postoji podela moći i rivalitet između njega i Evropskog parlamenta. Savet predlaže predsednika i članove Evropske komisije, tj. izvršni organ EU. Parlament se o tom izjašnjava, ali nema stvarni uticaj na njihov rad. Većina zakonodavnih odluka i inicijativa izmeštena je u Evropsku komisiju i Savet. Njen predsednik je u suštini „predsednik” EU. Evropska komisija je telo koje nije izabrano neposredno od nijednog građanina članica EU. Svejedno, odluke koje donosi se nameću svima. Evropski parlament niti institucionalno niti stvarno ne donosi glavne zakonodavne odluke, a nema kontrolu nad onima koji o tom neformalno odlučuju (Radić-Milosavljević, 2015:51, 53; Kovačević, 2015:25, 34, 40). Način odlučivanja u EU je komplikovan, a u stvarnosti je zaobiđen *ad hoc* sastancima i odlukama političara najmoćnijih zemalja. Migrantska kriza je postala jedan od uzroka obnove nacionalna državae u EU (Симеуновић, 2015: 133). Otuda i ocene da ova regionalna zajednica pati od „demokratskog deficita” (Vučković, 2013:5; Marović, 2015:89, 94).

Migrantska kriza je na svetlo dana iznela svu ranjivost bezbednosne politike EU. Ona je, zajedno sa politikom azila, prenetna na nadnacionalne nivoe odlučivanja. Kriza je potvrdila nedovršenost EU kao federacije i nedostake vezanosti za najjaču svetsku vojnu silu (SAD) i protivrečnu ulogu u NATO-u. Nacionalni interesi najmoćnijih (Nemačke, Francuske, Velike Britanije) su različiti i one su na razne načine, pa i vojno, uključene u ratna zbivanja na prostorima iz kojih dolaze migranti.

Evropska zajednica je nastala kao proizvod globalizacije, u kojoj je neoliberalni kapitalizam dosledno razvijen. Njen prvi korak nastajanja, stvaranje zajedničkog tržišta, predstavlja dosad najveće dostignuće. Pokušaji da se stvori zajednica „evropskih”

građana, multikulturno društvo², projekat „mira i bezbednosti”, demokratije, vladavine prava, prosperiteta pojedinca i društva ostali su ograničenog dometa. Zvanično se širila kao zajednica koja štiti ljudska prava, prava pojedinca i manjina, razvija demokratiju i demokratske vrednosti, solidarnost, prosperitet i uspešan ekonomski razvoj i u svetu širi te vrednosti. Svojim odnosom prema novopridošlim migrantima EU je pokazala da je i u bezbednosnoj krizi, tj. da je „nedovršena federacija”, koja ne može da zaštiti pomenute vrednosti i bezbednost građana.

U stvarnosti, EU se suprostavlja globalizaciji, a čija je jedna od posledica „migrantska kriza”. Ona ne priznaje demokratsko odlučivanje građana (referendum) niti neposredno odlučivanje. Njene institucije sistemski zaobilaze volju naroda i građana kod donošenja najvažnijih odluka. Nacionalno se, u ime evropskih vrednosti, ignoriše a nacionalna država deterritorijalizuje i desuverenizuje (Ђурић, 2012:41). Neuspešan je i pokušaj da se EU promovise kao faktor stabilnosti i mira u regionu i svetu. Dosadašnja praksa je potvrdila njenu izrazitu zavisnost od SAD, kao glavnog faktora NATO-a. U ime održavanja mira, prevencije ratnih rizika i sukoba, zaštite ljudskih prava, sve se češće pribegavalo podgrevanju bezbednosnih rizika, raspirivanju mržnje i učestvovanju u ratnim sukobima.

Globalna ekonomska i migrantska kriza su doprinele usponu desnih društvenih pokreta i političkih partija u svetu, posebno u Evropi. Njihov uticaj na nacionalnom i regionalnom nivou je različit, što zavisi od istorijskih, ekonomskih, kulturnih, verskih, političkih i drugih okolnosti. Većina njih se opredelila i za vaninstitucionalne i institucionalne načine delovanja. Desne političke partije su ostvarile značajan uspeh na izborima za nacionalne i Evropski parlament. U periodu 2009–2014, najveći uspeh zabeležio je Nacionalni front u Francuskoj (NF sa Marine le Paine) sa 25% glasova. Iznenadan uspeh ostvarila je Partija za nezavisnost Ujedinjenog Kraljevstva (Najdžel Faraž, UKIP) sa 27,0% glasova. Slobodarska partija u Austriji (FPO, lider Hans Kristijan Strahe) sa 22% i Narodna stranka u Švajcarskoj (SVP, Kristof Bloher je lider) koja je osvojila 30%. Zapažen je i uspon na političkoj sceni Danske narodne partije sa osvojenih 12% glasova (liderka Pija Kyersgard) i i Jobik-a u Mađarskoj, za kojeg je glasalo 17% birača (na čelu je Gabor Vona) (Stojiljković 2014: 137–139). Oni se obraćaju mladima, NKV radnicima koji su ostali bez posla, nezaposlenima i marginalnim grupama. Gabor Vona je izjavio: „Nećemo migrante, Mađarska pripada Mađarima”, a Marine le Pen: „Moj cilj je

² Smatra se da će multikulturalizam sprečiti pojavu konzervativnog nacionalizma. Prema tumačenju Z. Stojiljkovića: „Multikulturalizam se bazira na prihvatanju raznolikosti političkih zajednica, zasnovanim na jeziku, kulturnim i rasnim razlikama. No, ono što posebno karakteriše multikulturalizam jeste uverenje da različite (manjinske) grupe imaju, umesto mehanizama dobrovoljne asimilacije i integracije, pravo na poštovanje i priznanje i očuvanje svojih kulturnih specifičnosti” (Stojiljković, 2011: 109).

uništiti Evropsku uniju, ne Evropu". Najveći uspeh evropske desnice je to što su na izborima 2014. za Evropski parlament postali najjača grupacija, sa 214 poslaničkih mesta od ukupno 751 (Stojiljković, 2014:151).

Najvažnije vrednosti za koje se zalaže „ekstremna desnica” su sledeće: strah za sudbinu, slabljenje i propast svoje nacije/naroda/etniciteta; protiv evropskih integracija; povratak nacionalnoj državi; napuštanje evra i korišćenje nacionalne monete; negiranje prava manjina (imigranata, nehrišćanskih pripadnika LGBT), a posebno islamske veroispovesti; odbacivanje multikulturalizma a povratak hrišćanskim i evropskim vrednostima; separatizam; rasizam i ksenofobija (Mladenović, 2014:160). U pojedinim sredinama ovi pokreti i partije imaju i svoje posebne zahteve. Na nacionalnom i globalnom nivou nema protivteže desnim pokretima, tj. nedostaju jake leve partije i pokreti. Levica je fragmentirana i podeljena na tradicionalnu i novu levicu (umerenu ili radikalnu) (Bakić, 2013:55–59). Prva je kapitulirala pred snagama neoliberalnog kapitalizma. Druga je idejno, politički i organizaciono slaba, nemoćna da mu se ozbiljnije suprostavi (Ružica, 2013:17). Njeni pripadnici se zalažu za toleranciju, solidarnost i poštovanje prava manjinskih grupa.

(Ne)solidarnost građana i elita sa savremenim migrantima

Odnos prema migrantima je veoma različit. Što su razlike u kulturnim obrascima, načinu života, konfesiji kojoj pripadaju domaće i doseljeno stanovništvo veće, to su sukobi češći. Dodatni faktor koji ih podstiče jeste gubitak već dostignutih socijalnih prava i pad životnog standarda domaćeg stanovništva.

Tokom poslednje decenije u Francuskoj je zabeležen veliki broj protesta protiv građana stranog porekla. U prvom redu one su usmerene prema prvoj i drugoj generaciji imigranata, koji su došli iz bivših kolonija. Kasnije su na red došli građani iz novih članica EU, a potom i novi migranti sa Bliskog istoka i iz Afrike. U javnosti su posebno zabeleženi slučajevi sukoba policije i omladine u tzv. „nesigurnim kvartovima” Pariza i drugih gradova (Filipović, 2015:301). Državni organi reda su bili veoma oštri prema omladini rođenoj u Francuskoj, najčešće nezaposlenoj, slabo obrazovanoj i višestruko isključenoj iz društvenog života. Bilo je i otpora, zabrana i zakona o nošenju odeće, za koju se smatra da je neprikladna (burke, hidžab). Segregacija je nastupila i u školskom sistemu, a žrtve ksenofobije su, i to u vreme socijaldemokrata na vlasti, pripadnici manjina, koji su rođeni u Francuskoj. Mnogi Romi su deportovani u druge zemlje (Јанковић, 2010:242). Najzad, po učestalosti i intezitetu ističu se otpori, demonstracije i javni sukobi sa aktuelnim migrantima. Podsticaj za to otvoreno je dolazio sa vrha Nacionalnog fronta, ali i teroristički napadi u Parizu (Milošević, Karanović i Mitrović: 2015).

Desničarski pokreti u Švajcarskoj, Belgiji i Holandiji nisu toliko uticajni kao u Francuskoj. U februaru 2014. godine Švajcarci su se na referendumu izjasnili za stroge kvote za ulazak građana iz EU. Kasnije su burno reagovali na nove talase migranata. U februaru 2016. godine PEGIDA (Alijansa protiv islamizacije Nemačke) je organizovala proteste protiv islama u 14 država širom EU (Tanjug, 6. 2. 2016). U Italiji je Liga za sever tražila obustavu imigracije, napuštanje EU i evra. Nešto manjeg inteziteta protestovalo se protiv stranaca u Skandinaviji. Tamo ekstremne desne partije nisu mnogo uticajne u parlamentu. Zalagale su se za drastično smanjenje migracija i za proterivanje migranata (I.S. 2016). Zanimljivo je da u najzaduženijim članicama evrozone, Španiji i Grčkoj (izuzev Zlatne zore) nije bilo tako snažnog delovanja desničarskih pokreta.

Odnos prema migrantima bio je različit u novim članicama EU. One koje su na Balkanskoj ruti primenjivale su oštrije mere i često angažovale policijske i vojne nage. Bugarska je prva izgradila zid na granici prema Turskoj. To je samo povećalo broj ilegalnih migranata. Mađarska je, na čelu sa premijerom Viktorom Orbanom, naj-snažnije ispoljila brigu za nacionalnu bezbednost i interese. On je izbeglice izjednačavao sa teroristima i tražio da se deportuju na pusta ostrva izvan EU (Bodiš, 2015). Na granicama su podizani visoki i višeslojni žičani zidovi (prema Srbiji, Hrvatskoj i Austriji). U borbi protiv migranata korišćena su gotovo sva sredstva: novi zakon o azilu, odbijanje kvota za prihvatanje migranata, organizovanje referenduma o migrantima, pojačana policijska i vojna sila, verbalni i fizički napadi na migrante, njihovo proterivanje i krivično gonjenje. Žrtve svega toga bili su migranti iz različitih sredina, pa i žene i deca. Pogaženi su Ženevska konvencija o statusu izbeglica (1951), Protokol o statusu izbeglica (1967), Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, pa i prava migranata na život (Pavlovic-Križanić, 2005:203, 205, 2011). Podrška Orbanovoj politici dolazila je iz Češke, Slovačke i Poljske. Njihove političke elite su smatrale da nisu obavezne da prihvataju migrante, a posebno nehrišćane. Češki predsednik Miloš Zeman je upozorio: „Češka je u opasnosti od migranata“ (Beta, 26. 11. 2015).

Najveću solidarnost sa migrantima ispoljile su vlasti Nemačke, a centralnu ulogu imala je kancelarka Angela Merkel. Njena politika prema migracijama je poznata kao politika „otvorenih vrata“. To je selektivno primanje migranata, najčešće prilagođeno potrebom da se obnovi stanovništvo i radna snaga. Sve što je odstupalo od toga je vraćano sa granica Nemačke. Njeno tumačenje multikulturalizma doživelo je „kopernikanski“ obrt. Naime, Merkel je oktobra 2010. godine izjavila: „Multikulturalizam u Nemačkoj u potpunosti je propao“, a januara 2015. godine: „Multikulturalizam je laž, izbeglice trebaju prihvatiti njemačke vrijednosti“ (Trkanjec, 2010; Gorapress, 2015). Ovo je išlo naruku desničarskim partijama (PEGIDA, Alternativa

za Nemačku). Merkelova je naglašavala da je migrantska kriza iznenadna i nepredvidiva, a da je potrebno biti human i solidaran prema migrantima. Pored toga ona je ojačala uticaj Nemačke u EU i svetu, a *ad hoc* odlučivanjem o merama rešavanja migrantske krize zaobilazila čitav sistem donošenja odluka u toj zajednici. Vešto je amnestirala svoju zemlju od odgovornosti za izvoz oružja, „demokratije”, „evropskih vrednosti” i direktnog učešća u „arapskom proleću” i ratovima na Bliskom istoku.

Ne postoje značajnije razlike u ponašanju građana i političkih elita prema migrantima u drugim zemljama EU. Slovenija je sledila politiku usklađenu sa interesima Nemačke, a Hrvatska je uspela da u jesen 2015. godine povede pravi mali carinski rat protiv Srbije. Velika Britanija je (kao i SAD) vodila restriktivnu politiku prema migrantima. Obe su žestoko uključene u ratna dešavanja na područjima s kojih beže migranti. Prva je pristala da primi maksimum 20.000 migranata, (a druga 50.000), i to u narednih pet godina. Ukratko rečeno, desni pokreti i partije u Evropi često su i žestoko protiv migranata, u akcijama koje su poprimale oblike uličnih „ratova” i ugrožavanja ljudskih života. Stroga kontrola granica i dizanje zidova je vremenom postala uobičajena praksa zemalja EU, posebno onih na Balkanskoj ruti. Od pomenutih politika prema migracijama odstupala je Srbija. Njena politička elita je duboko zavisna od „briselske administracije”, a pristupanje EU postavila je kao najvažniji cilj. Zato je sledila politiku Nemačke i nije zatvarala granice, već je ostala velikodušna prema migrantima. Ukratko rečeno, odnos građana prema migrantima je zavisio od stepena osećanja nesigurnosti, procene o ugrožavanju prava i bezbednosti domaćeg stanovništva, ponašanja migranata, njihove brojnosti, rasne, etničke i verske pripadnosti.

Zaključak

Migrantska kriza je posledica složenog spleta istorijskih, kulturnih, političkih i geostrateških faktora. Po svom značaju ističu se promene u strukturi ekonomske i vojno-političke moći na globalnom i regionalnom nivou. Od toga zavise i obim, dinamika i posledice interkontinentalnih migracija. Svako traganje za dugoročnim i održivim rešenjem migrantske krize mora da uključi i najvažnije aktere koji je stvaraju. Evropska unija je najčešća željena destinacija većine migranata. Ona se pre aktuelnih migracija našla u sistemskoj krizi, koja ima svoje demografske, ekonomske, institucionalne, političke i bezbednosne dimenzije. Otpor EU prema masovnim migracijama sa Bliskog istoka, iz Afrike i Azije osuđen je na neuspeh, a način rešavanja migrantske krize je (bio) spor i strateški neadekvatan. Štaviše, migrantska kriza produbila je krizu EU. Ozbiljno su dovedene u pitanje osnovne proklamovane društvene vrednosti i temelji institucija na kojima počiva. Prekršeni su brojni međunarodni dokumenti i zakoni o izbeglicama i osnovnim ljudskim pravima. Uspon desničarskih pokreta i

političkih partija, izrazito usmerenih protiv migracija, dodatno je komplikovao odnose unutar i između članica EU, ali i zemalja kroz koje su prolazili migranti. Odnos građana, državnih institucija i političkih elita prema migrantima je bio različit. Kretao se u rasponu od izražavanja saosećanja sa migrantima, do netrpeljivosti i javnih pojedinačnih i masovnih sukoba. Solidarnosti sa migrantima je bilo vrlo malo, a najviše i najčešće su stradala prava migranata na slobodu kretanja i pravo na život.

Literatura:

- Арацки, З. (2016). Медијски дискурс избеглица. *Култура полиса*, 13, 31:45–55.
- Bakić, J. (2013). Levica i desnica: Pokušaj društvenog određenja i iskustvene primene na slučaju Srbije (1990–2014). *Sociologija*, 47, 1: 46–71.
- Becker, J. i J. Jager (2013). Od ekonomske krize do krize evropskih integracija. U: *Kriza, odgovori, levica* (prir. A. Veselinovi et al.). Beograd: Rosa Luxemburg Stiftung: 41–58.
- Beta (2015). Miloš Zeman: Češka je u opasnosti od migranata. *Blic*, 26. 11. 2015, pristupljeno 15. 12. 2015., <<http://www.blic.rs/vesti/svet/zeman-ceska-je-u-opasnosti-od-migranata/2q11qz9>
- Bodiš, G. (2015). Mađarska – zloupotreba избеглица: Lažni neprijatelji i opasna politika, *Vreme br. 1088*, 10. 09. 2015. Pristupljeno 21. 01. 2016. <<http://www.vreme.com/cms/view.php?id=1326373&print=yes>
- Ђурић, Ж. (2012). Разградња националне државе: национална држава у процесима денационализације, детериторијализације и десувверенизације. *Српска политичка мисао*, 19 (36), 2:41–57.
- Душанић, Б. Ј. (2009). Доларска алхемија и казино економија. *Нова српска политичка мисао*, 18: 67–88.
- Dušanić, B. J. (2016). *Ekonomija postmoderne*. Banja Luka: Univerzitet u Banja Luci Ekonomski fakultet.
- Filipović, M. (2015). Diskvalifikujuće siromaštvo i „quartiers sensibles“. U: *Društvo i prostor: ruralni i urbani prostor, ekonomski, pravni i organizacioni prostor*. Novi Sad: Sociološko društvo Srbije, Institut za uporedno pravo, Filozofski fakultet u Novom Sadu: 301–314.
- Гајић, С. А. (2015). Грађански рат у Сирији – геополитички оквир. *Култура полиса*, 12, 27: 21–37.
- Gorapress (2015). Angela Merkel: Multikulturalizam je laž. *gorapress* 15.12. 2015. Pristupljeno 17.8. 2016.><http://www.gorapress.net/clanak/vijesti/svijet/merkel-multikulturalizam-je-laz-izbjeglice-trebaju-prihvatiti-njemacke-vrijednosti/>

- Grečić, V. i S. Korać (2012). Politički diskurs ekstremne desnice u zapadnoj Evropi. *Međunarodni problemi*, 44, 2: 202–232
- I.S. (2016). Švedska će proterati oko 80.000 migranata. *Večernej novosti*, 28.1. 2016. Pristupljeno 5.3. 2016.<, <http://www.novosti.rs/vesti/planeta.299.html:588286-Svedska-ce-proterati-oko-80000-migranata>>
- Јанковић, С. (2010). Савремени миграцијски трендови: последице по Србију. *Национални интерес*, 6 (8), 2:229–254
- Катић, Н. (2009). Неолиберални корени светске економске кризе. *Нова српска политичка мисао*, 18: 3–4 :55–66.
- Katunarić, V. (2014). Katastrofe i migracije: kritičko-hermeneutički pristup. *Migracijske i etničke teme*, 30, 3: 297–330
- Komazec, S. (2014). *Slom finansijske imperije i nova paradigma krupnog kapitala*. Beograd.
- Конатар, В. (2014). Наличје „арапског пролећа”. *Култура полиса*, 11, 25: 261–278.
- Kovačević, B. (2015). Da li je ujedinjenoj Evropi potreban Parlament?. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka u Beogradu*, 9, 13: 22–43.
- Ковачевић, М. (2015). Грађани и партије у изборним процесима у ЕУ: принцип, али без утицаја, агенти без одговорности, *Српска политичка мисао*, 22 (47), 1: 163–178.
- Marović, J.(2015). Institucionalno pozicioniranje Evropskog parlamenta – između slabih nadležnosti i apatije birača. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka u Beogradu*, 9, 13:89–100.
- Милановић, Б. (2012). *Богаташи и сиромаси.Кратка и необична историја глобалне неједнакости*.Београд: Службени гласник.
- Milošević, M, Karanović, P. i Mitrović, U. (2015).Teroristički napad u Parizu: Bes, strah i odmazda. *Vreme broj 1298*, 19. 11. 2015. Pristupljeno 01. 12. 2016, <<http://www.vreme.co.rs/cms/view.php?id=1343522>>
- Mladenović, I. (2014). Izbori za Evropski parlament u Francuskoj: kriza evropskog projekta, istorijski poraz levice i uspon ekstremne levice. U: *Izborne ponude i rezultati – evropski izbori i izbori u Srbiji 2014. godine* (ur. Z. Stojiljkovic et al.). Beograd: Konrad Adenauer Stiftung: 153–169.
- Николић, Г. (2015). Распоред глобалне економске моћи почетком 20-их година 21. stoleћа. *Култура полиса*, 12,27: 87–106.
- Pavlović-Križanić, T. (2005). Položaj prisilnih migranata u međunarodnom pravu. U: *Studije o izbeglištvu* (prir. I. Milenković). Beograd: Grupa 484: 201–241.
- Piketi, T. (2015). *Kapital u XXI veku*. Novi Sad : Akademska knjiga.

- Radić-Milosavljević, I. (2015). Izbori za evropski parlament u vreme krize: Šta je drugačije ovog puta?. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka u Beogradu*, 9, 13:45–62.
- Radonjić, O. i M. Zec (2013). Poslednji tango u evrozoni? Pukotine u Evro konstrukt, *Sociologija*, 40, 1:1–24.
- Ružica, M. (2013). Kriza i mogućnost obnove evropske socijaldemokratije. U: *Levica u postkriznom periodu* (ur. Z. Stojiljković). Beograd: Fridrich Ebert Stiftung & Fakultet političkih nauka centar za demokratiju: 13–20.
- Симеуновић, Д. (2015). Миграције и национални интерес Србије. *Национални интерес*, 11 (24), 3:121–141.
- Stjepić, M. (2016). Geopolitički aspekti emigracije: erupcije iz bliskoistočne „velike pukotine”, *Национални интерес*, 12 (25), 1:19–41.
- Stojiljković, Z. (2011). Partijske ideologije, evropski politički prostor i Srbija. *Godišnjak Fakulteta političkih nauka*, 5, 6: 105:118.
- Stojiljkovic, Z. (2014). Izbori za Evropski parlament 2014. godine. U: *Izborne ponude i rezultati – evropski izbori i izbori u Srbiji 2014. godine* (ur. Z. Stojiljkovic et al.). Beograd: Konrad Adenauer Stiftung: 121–152.
- Šiva, V. (2003). Svet na ivici. U: *Živeti sa globalnim kapitalizmom* (prir. V. Haton i E. Gidens). Beograd: Plato: 148–169.
- Tanjug (2016). Protesti protiv islama i migranata širom Evrope, *Novi magazin*, 06.02. 2016. Pristupljeno 12. 10. 2016. <<http://www.novimagazin.rs/svet/protesti-protiv-islama-i-migranata-sirom-evrope>>
- Trkanjec, Ž. (2010), Angela Merkel: Multikulturalizam u Njemačkoj u potpunosti je propao. *Jutarnji*, 17.10.2010. Pristupljeno 15. 08. 2012., <<http://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/angela-merkel-multikulturalizam-u-njemackoj-u-potpunosti-je-propao/3123122/>>
- UN (2015). *World population Prospects: the 2015 Revision, Key findings and Advance Tables*. New York: UN Department of Economic and Social Affairs/Population Division
- Volf, M. (2003). Da li će nacionalne države preživeti globalizaciju?. U: *Globalizacija.: Mit ili stvarnost* (prir. V. Vuletić). Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika: 303–315.
- Vučković, N. (2013). Program evropskih socijalista i evropski parlamentarni izbori 2014. godine. . U: *Levica u postkriznom periodu* (ur. Z. Stojiljković). Beograd: Fridrich Ebert Stiftung & Fakultet političkih nauka centar za demokratiju: 53–60.

Nada G. Novaković
Marija D. Obradović

MIGRANTS, SOCIAL MOVEMENTS AND SOLIDARITY

Summary: *In this paper the authors examine the most important characteristics of the relationship of the contemporary social movements, institutions and elites towards migration, especially in Europe, which is desired destination for most migrants. An explanation of this phenomena, their description and understanding requires interdisciplinary approach. Sociology, economy and political science in that have an important place. The authors presume that modern migration are a logical consequence of major global and geopolitical changes that affect the events in the EU and in the countries on the periphery of Europe. Attitude towards migrants is socially and historically determined, and major influence on this have the most powerful countries in the center of the capitalist system. Societies on semi-periphery of Europe, especially those outside EU, have little social power to create independently migrant policy. Serbia is country on the „Balkan route“, outside the EU, and the semi-periphery of the world capitalist system. Her attitude towards migration is crucially determined by foreign factors, while the importance of local social movements is marginal. In the first part of the article the authors present the most important causes and consequences of neoliberal concept of globalization in the countries of the capitalist center and semi-periphery (growth of economic, political, social, religion, ethnic and regional inequalities and conflicts. The second part of this text is devoted to sociological and political analysis of the essence of social movements and social parties in Europe (social values, level of organization, influence on political and social life). The third part of the paper contains the results of research on the relationship of the right and left social movements to the actual migration. At the end the authors conclude: migrants are usually deprived of the right to life, freedom of movement and solidarity. These are not only "European" but also civilizational value.*

Key words migrants, social movements, solidarity, freedom of movement, conflicts.